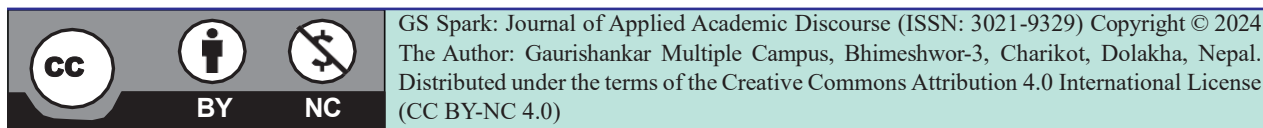

जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा भत्ता र यसले पारेको प्रभाव

Nirmala Shiwakoti

Gaurishankar Multiple Campus, Dolakha, Nepal

INFO

Corresponding Author

Nirmala Shiwakoti

E-mail

binitas376@gmail.com

Date of Submission

July 12, 2024

Date of Acceptance

September 15, 2024

ABSTRACT (लेखसार)

जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा भत्ता र यसले पारेको प्रभाव विषयमा दोलखाको भीमेश्वर नगरपालिका भित्र बसोबास गर्ने प्रतिनिधिमूलक जेष्ठ नागरिकसंगका कुराकानी र अध्ययनमा आधारित लेख तयार पारिएको छ । जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा भत्ताले जेष्ठ नागरिकको जीवनमा पारेको प्रभाव, भत्ताको व्यवस्था हुँदा र नहुँदा जेष्ठ नागरिकप्रति परिवार र समाजले हेर्ने दृष्टिकोणमा आएको परिवर्तनका विषयमा अध्ययन गर्नु यस लेखको मुख्य उद्देश्य हो । प्रस्तुत लेख वर्णनात्मक अनुसन्धान ढाँचामा आधारित रहेको छ । उल्लेखित अध्ययनका लागि आवश्यक तथ्याङ्क प्राथमिक स्रोत र द्वितीय दुवै स्रोतमा आधारित भइ तयार पारिएको छ । यस लेखमा भीमेश्वर नगरपालिकाका विभिन्न वडाका ४० जना जेष्ठ नागरिकसँग गरिएको कुराकानीमा आधारित भइ यो लेख तयार गरिएको छ । अध्ययनअनुसार जेष्ठ नागरिक सुरक्षाभत्ताका कारण जेष्ठ नागरिकलाई जीवन निर्वाह गर्न निककै सहज भएको छ भने अधिकांश जेष्ठ नागरिक पूर्ण सन्तुष्ट देखिएका छन् । जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ता आएसंगै ८७.५ प्रतिशत जेष्ठ नागरिकले सम्मानपूर्ण व्यवहार पाएको बताएका छन् । भत्ता पाएका मध्ये अझै पनि १२.५ प्रतिशत जेष्ठ नागरिकलाई परिवारले अपहेलना गर्ने गरेको पाइएको छ । रोगी हुनु, एकल हुनु, पूख्यौली सम्पत्ती वितरणमा चित्त नबुभ्नु लगायतका कारण अझै पनि जेष्ठ नागरिक अपहेलित भएको पाइएको

छ । ८० प्रतिशत जेष्ठ नागरिकको जीवन गुजाराको भरपर्दो स्रोत जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ता भएको पाइएको छ । जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा भत्ताले जेष्ठ नागरिकहरूको जीवनमा सकारात्मक प्रभाव पारेको छ । तथापि, जेष्ठ नागरिकको पारीवारिक र आर्थिक अवस्थाका आधारमा भत्ताको व्यवस्था गर्न आवश्यक देखिएको छ । यो अध्ययनले जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा भत्ताको समग्र प्रभावलाई बुझ्न र भविष्यमा थप प्रभावकारी बनाउन सहयोग गर्ने छ ।

शब्दकुञ्जिका : जेष्ठ नागरिक, जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ता, सामाजिक सुरक्षा, सामाजिक न्याय

परिचय

सामाजिक सुरक्षा सामाजिक न्यायको सिद्धान्तमा आधारित व्यवस्था हो । विश्व इतिहासलाई हेर्दा विश्वव्यापी समाजवादी आन्दोलनको परिणामस्वरूप सामाजिक न्यायको क्षेत्रमा विभिन्न व्यवस्थाहरू भए अनुरूप सामाजिक सुरक्षा भत्ताको व्यवस्था भएको पाइन्छ । नेपालमा पनि विश्वव्यापी समाजवादी आन्दोलनबाट प्राप्त भएका उपलब्धिहरूको व्यावहारिक कार्यान्वयन भएको पाइन्छ । खास गरी नेपाल राजतन्त्रात्मक व्यवस्थाबाट संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक व्यवस्थामा फड्को मार्ने चरणमा सामाजिक न्यायको क्षेत्रमा धेरै नीतिगत व्यवस्था भएको छ, (के.सी, २०२३) ।

समयका हिसावले प्राचीन वा बढी उमेर भएका नागरिकलाई जेष्ठ नागरिक भनिन्छ । ६० वर्ष उमेर पूरा भएका नेपाली नागरिकलाई जेष्ठ नागरिक भनिन्छ । (जेष्ठ नागरिक सम्बन्धी ऐन २०६३)

समाजमा रहेका सबै वर्गका नागरिकले सम्मानपूर्वक वाचन पाउने, सामाजिक क्रियाकलापमा स्वतन्त्र रूपमा सहभागी हुन पाउने वातावरण सामाजिक सुरक्षा अन्तर्गत पर्दछन् । समाजमा रहेका शारीरिक तथा मानसिक रूपमा कमजोर, गरीब, असहाय, पिछडिएका वर्ग, बेरोजगार, जेष्ठ नागरिकलाई आर्थिक सहायता, स्वास्थ्य र सुरक्षाको प्रत्याभूति गर्नु राज्यको दायित्व हो ।

जेष्ठ नागरिकको विषय अत्यन्त संवेदनशील र महत्वपूर्ण भएपनि राज्यले उच्च प्राथमिकतामा राख्न सकेको छैन यद्यपि सम्मानपूर्ण जीवनयापनका लागि भने जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ताको व्यवस्था गरेको छ । सामाजिक सुरक्षा भत्ताको माध्यमबाट जेष्ठ नागरिकको जीवन सरल बनाउने प्रयास गरिएको छ । जेष्ठनागरिकको जीवन थप सहज बनाउन सेवा सुविधा विस्तार गरी उनीहरूको जीवन सुरक्षित र सम्मानित तुल्याउनु पर्ने छ

भने उनीहरूमा रहेको ज्ञान, सीप, अनुभव र क्षमतालाई मुलुकको सामाजिक र आर्थिक क्षेत्रमा उपयोग गर्ने वातावरणको सिर्जना गर्नुपर्ने अवस्था रहेको छ, (राई, २०७५) ।

संयुक्त परिवारबाट जेष्ठनागरिकले सत्कार, प्रेम, सहयोग, समर्थन, सद्भाव पाउँदै आएका थिए तर संयुक्त परिवार आजसम्म आइपुग्दा एकल परिवारमा परिणत हुँदै छन् । परिणामस्वरूप परिवारको सहयोग तथा समर्थन प्रणाली पनि भत्कँदै गएको छ । वर्तमान उत्तरआधुनिक विकासको प्रभाव स्वरूप समाजमा पुराना पुस्ता र तन्नेरी पुस्ताबीचको अन्तराल ज्यादै फराकिलो भएको छ । यस किसिमको अन्तरालले सामाजिक सुरक्षाको अपरिहार्यतालाई थप बढाउँदै लगेको छ, (इन्द्र माली, २०१८) ।

सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको थालनी औपचारिक रूपमा विरामी कामदारको स्वास्थ्य विमाबाट सन् १८८० को दशकदेखि जर्मनीले शुरु गरेको पाइन्छ । फ्रान्सले सन् १९०५ देखि बेरोजगारी भत्ता व्यवस्थापनबाट, बेलायतले सन् १९११ देखि स्वास्थ्य विमा, बेरोजगारी भत्ता र ज्येष्ठ नागरिकको विमा वा भत्ता कार्यक्रमबाट र तत्कालीन सोभियत संघले सन् १९२२ देखि बृहत् सामाजिक सुरक्षाको व्यवस्था कायम गरेपश्चात् व्यवहारमा देखिन थालेको हो । अमेरिकाले सन् १९३५ देखि बेरोजगार, वृद्धवृद्धा र निवृत्त कर्मचारीका लागि भत्ता वा विमाको व्यवस्थाबाट सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम आरम्भ गरेको पाइन्छ । नेपालमा पनि प्रथम विश्वयुद्धबाट फर्केका घाइते सैनिकको सहयोगका लागि वार्षिक एकमुष्ट रकम सहयोग गर्ने गरिएको इतिहास छ, (इन्द्र माली, २०१८) ।

मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र (१९४८) र नागरिकका राजनीतिक, आर्थिक तथा सामाजिक अधिकारसम्बन्धी अनुबन्ध (१९६६) ले सामाजिक सुरक्षालाई मानवअधिकारको अंगको रूपमा लिएको पाइन्छ । सामाजिक सुरक्षाको अवधारणा सन् १९३७ मा तत्कालीन अमेरिकी राष्ट्रपति रुजवेल्टले अधि सारेका थिए । नेपालको संविधान २०७२ को धारा ४१ मा ज्येष्ठ नागरिकलाई सामाजिक सुरक्षाको अधिकारलाई मौलिक हकका रूपमा उल्लेख गरिएको छ ।

नेपालमा भने वि.स. २०५१ सालमा मनमोहन अधिकारीको नौ महिने शासनकालमा ७५ वर्ष उमेर पूरा गरेका नेपाली नागरिकलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ताका रूपमा मासिक सय रुपैयाँ प्रदान गर्ने व्यवस्था गरेको थियो । यो कार्यक्रम सामाजिक सुरक्षाका हिसावले हितकर देखिएको छ ।

नागरिकको सामाजिक सुरक्षाको हक सुनिश्चित गर्न २०७५ असोज २ गते जारी भएको सामाजिक सुरक्षा ऐन-

२०७५ नेपाल सरकारले २०७६ चैत ३ गते सामाजिक सुरक्षा नियमावली-२०७६ स्वीकृत गरेपछि, पूर्ण रूपमा कार्यान्वयनमा आइसकेको छ । ७५ हिउँद काटेका जेष्ठनागरिकलाई दिँदै आएको भत्ताको संस्कार आजसम्म आइपुग्दा चार हजार रुपैयाँमा पुगेको छ । हाल ६८ वर्ष पूरा गरेका जेष्ठनागरिकले सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउने गरी नीतिगत व्यवस्था गरिएको छ (नयाँपत्रिका दैनिक, २०७८, जेठ ३१, सोमवार)।

नेपाली समाज आज दिनप्रतिदिन विश्वव्यापीकरण र आधुनिकताको चापमा परेको छ । परिवारहरू विस्तारै एकल परिवारमा रुपान्तरित हुँदै गएका छन् । यसको प्रभाव र पीडामा सबैभन्दा बढी जेष्ठ नागरिकमा परेका छन् । पारिवारिक माया, ममता, स्नेह, रेखदेख र स्याहारसम्भारबाट जेष्ठ नागरिक वञ्चित हुँदै गएका छन् । यस कारण सामाजिक सुरक्षाको अपरिहार्यता बढ्दै गएको छ । यस्तो अवस्थामा यसको प्रभावकारीताको अध्ययनको आवश्यकता देखिएको छ । सामाजिक सुरक्षा भत्ता, यसको महत्व र यसले व्यक्ति र समाजलाई पारेको प्रभावका विषयमा सम्पूर्णताको अध्ययन गरी विश्लेषण गर्न यो अनुसन्धानमूलक लेख तयार पारिएको छ ।

अध्ययनको उद्देश्य

नेपाल सरकारले प्रदान गर्दै आएको जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा भत्ताले जेष्ठ नागरिकको जीवनमा पारेको प्रभावका विषयमा अध्ययन गर्नु यस लेखको उद्देश्य हो । जेष्ठ नागरिकले सुरक्षा भत्तालाई कसरी प्रयोग गरेका छन् ? परिवार र समाजको दृष्टिकोणमा कति परिवर्तन आएको छ भन्ने विषयमा अध्ययन गर्नु यस लेखको विशिष्ट उद्देश्य रहेको छ । यसका अन्य उद्देश्यहरू यसप्रकार रहेका छन् :

१. जेष्ठ नागरिकको सामाजिक जीवनमा सामाजिक सुरक्षा भत्ताको प्रभावकारिताको बारेमा जानकारी लिने ।
२. स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गर्न जेष्ठ नागरिकलाई भत्ताले पुऱ्याएको सहयोगका विषयमा अध्ययन गर्न
३. समाजमा जेष्ठ नागरिकको स्थिति र उनीहरूको आत्मसम्मानमा आएको परिवर्तनका विषयमा अध्ययन गर्न ।
४. जेष्ठ नागरिकको सामाजिक सुरक्षालाई थप प्रभावकारी बनाउनका लागि नीतिगत सुझावहरू प्रदान गर्न ।

अध्ययन विधि

यस अध्ययनमा भीमेश्वर नगरपालिकामा रहेका ९ वडामा बसोबास गर्ने ४० जना जेष्ठ नागरिकसंग अवलोकन तथा वैयक्तिक अध्ययनको माध्यमबाट आवश्यक पर्ने प्राथमिक तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ ।

यसमा प्राथमिक स्रोत अन्तरगत अन्तरवार्ता, अवलोकन, वैयक्तिक अध्ययन गरी सूचना सङ्कलन गरिएको छ । द्वितीय स्रोत अन्तरगत पत्रपत्रिका, पुस्तक, विभिन्न लेखहरू, सूचना विभिन्न वेवसाईटका साथै सोधपत्रहरूको अध्ययन गरिएको छ ।

साहित्यको पुनरावलोकन

जेष्ठ नागरिक ऐन २०६३ अनुसार ६० वर्ष माथिका मानिसलाई जेष्ठ नागरिक भनिन्छ । जेष्ठ नागरिकहरू परिवार, समाज तथा राष्ट्रका अमूल्य निधी हुन् । जेष्ठ नागरिकहरूका अनुभव, सीप र ज्ञानबाट परिवार, समाज र राष्ट्रले धेरै फाईदा लिन सक्छन् (थापा, २०७६) ।

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार नेपालमा ज्येष्ठ नागरिकको संख्या २९ लाख ५४ हजार थियो । यो कुल जनसंख्याको ८.९३ प्रतिशत हो । साथै ज्येष्ठ नागरिकहरूको जनसंख्या वृद्धिदर ३.०७ प्रतिशत रहेको थियो । पछिल्लो राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को नतिजाअनुसार नेपालमा ६० वर्षमाथिका ज्येष्ठ नागरिकहरूको संख्या २९ लाख ७७ हजार ३९८ पुगेको छ, जुन कुल जनसंख्याको ९०.२९ प्रतिशत हो । जेष्ठ नागरिकहरूको संख्या बढ्ने क्रममा छ । चेतनाको विकास, राज्यको स्वास्थ्य नीति, खानपान र जीवनशैलीका कारण औसत आयु समेत बढ्न गई जेष्ठ नागरिकको संख्या बढ्दै गएको पाइन्छ । (महत, २०७२) ।

जीवनका निककै आरोह अवरोह पार गरेपछि आउने सबैभन्दा पछिल्लो अवस्थालाई वृद्ध अवस्था भनिन्छ । यो मानव जीवनको चक्र नै हो । वृद्ध अवस्थालाई रोक्न र परिवर्तन गर्न सकिदैन । बाल्यवस्था मानिसको स्वर्णीम समय हो हेरचाह, स्याहार-सुसार आमा बाबुबाट हुन्छ । वयस्क भएपनि आफै सवल र सक्षम बन्दै जान्छ । जब मानिस प्रौढतिर परिणत हुन्छ, उसका इन्द्रियहरू सिथिल हुँदै जान्छन् । पुर्ण रूपमा अरु माथि आश्रित हुन बाध्य हुन्छ । यो वृद्ध अवस्था स्वभाविक एवं प्राकृतिक प्रकृत्या हो (शर्मा २०६९) ।

जेष्ठ नागरिक ज्ञानका भण्डार हुन् । यिनीहरूका ज्ञान, सिप, अनुभव, समाज र राष्ट्र निर्माणका लागि बढी महत्वपूर्ण हुन्छन् । वृद्ध अवस्थाका व्यक्तिले भोग्नु परेको कष्टकर जीवनलाई सहज बनाउन जेष्ठ नागरिकको जोखिमपूर्ण जीवन यापनलाई सुधार गर्न युवा पुस्ताको जिम्मेवारी हुन्छ (यादव, २०६९) ।

अधिकांश जेष्ठ नागरिक कृषिमा निर्भर छन् । जसका कारण अनुत्पादक समय आएसंगै उनीहरू स्वास्थ्य र परिवारबाट नै पीडित हुने गर्छन् । अभावकै कारण स्वास्थ्य उपचार

सम्भव हुँदैन । साथै पुरुषभन्दा पनि विधुवा महिला अभै बढी अपहेलित र पीडित छन् । विदुर पुरुषहरु भन्ने एकलोपनको शिकार बनेको पाइन्छ । यसका साथै जेष्ठनागरिकहरुको अरुमा भरपर्नुपर्ने दर बढिरहेको छ । (दहाल २००७)

बहुदो आधुनिकीकरण र विश्वव्यापीकरणको प्रभाव गाउँदेखि शहरसम्म छ । परिवारका सदस्यहरुको बहिरगमनले जेष्ठ नागरिक दिनप्रतिदिन एकलो र कमजोर बन्दै गएका छन् । अझ अशक्त वृद्धवृद्धाले एकलै एउटा कुनामा बसेर दिन काट्नु पर्ने परम्परागत परिस्थिति छ । वृद्धवृद्धाले यस्तो परिस्थितिलाई भगवानको कृपा अथवा भाग्यको खेल भनेर चित्त बुझाउनु पर्ने बाध्यता छ । यति मात्रै नभएर वृद्धवृद्धाले परिवारिक हेला, अपमान र तिरस्कार समेत निरन्तर सहदै र भोगदै आउनु परेको छ । खास गरी आर्थिक अवस्था कमजोर भएका विपन्न परिवारमा जेष्ठ नागरिकले अत्यधिक पीडा र अपमान सहनु परेको देखिन्छ (प्रधान, २०६५) ।

वृद्धभत्ताले व्यक्ति र समाजमा पारेको प्रभाव र महत्वलाई विभिन्न संघसंस्था तथा अनुसन्धानकर्ताले गरेको वस्तुनिष्ठ अध्ययनले पनि खोतलेको पाइन्छ । नेपाल (२०१०) को अध्ययनअनुसार सरकारले प्रदान गर्दै आएको वृद्धभत्ता व्यक्तिगत र घरायसी दुवै काममा खर्च हुने गरेको र केहीले परिवारका सदस्यलाई दिएको निष्कर्षसहित धेरैभन्दा धेरै लाभार्थी सन्तुष्ट रहेको देखाएको छ ।। (इन्द्र माली, २०१८)

जेष्ठ नागरिकका सम्बन्धमा नेपालमा भएका नीतिगत कानुनी व्यवस्था

कानुनी व्यवस्था

१. मौलिक हकको रूपमा धारा ४१ मा जेष्ठ नागरिकको हकको व्यवस्था गरिएको छ । यसमा जेष्ठ नागरिकलाई राज्यबाट विशेष संरक्षण तथा सामाजिक सुरक्षाको हक हुने छ भन्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ ।
२. धारा १८ मा समानताको हकमा सबै नागरिक कानूनको दृष्टिमा समान हुने छन् । कसैलाई पनि कानूनको समान संरक्षणबाट वञ्चित गरिने छैन । सोही धाराको उपधारा ३ मा राज्यले नागरिकहरुका बीच कुनै पनि कुराको आधारमा भेदभाव गर्ने छैन तर जेष्ठ नागरिकको संरक्षण वा शसक्तीकरण वा विकासका लागि कानून बमोजिम विशेष व्यवस्था गर्न रोक लगाएको मानिने छैन भनिएको छ ।
३. जेष्ठ नागरिकहरुको हक अधिकारको संरक्षण र शसक्तीकरणको लागि अध्ययन अनुसन्धान गर्ने र

नीतिगत र कानूनी कामको लागि नेपाल सरकारलाई परामर्श दिन

४. धारा २५८ मा राष्ट्रिय समावेशी आयोगलाई संवैधानिक आयोगको रूपमा व्यवस्था गरिएको ।

सामाजिक सुरक्षा ऐन २०७५

१. दफा ४ (१) मा दलित र एकल महिला ज्येष्ठ नागरिकले ६० वर्ष उमेर पूरा गरेपछि र अन्य ज्येष्ठ नागरिकले ७० वर्ष उमेर पूरा गरेपछि सामाजिक सुरक्षा भत्ताको रूपमा नेपाल सरकारले तोके बमोजिमको ज्येष्ठ नागरिक भत्ता पाउने ।
२. दफा ४(२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपाल सरकारले कुनै निश्चित क्षेत्र तोक्यो त्यस्तो बसोबास गर्ने उपदफा (१) बमोजिमको उमेर पुगेका ज्येष्ठ नागरिकलाई समेत त्यस्तो भत्ता उपलब्ध गराउन सक्नेछ भन्ने उल्लेख भएको ।
२. दफा २७ मा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले ज्येष्ठ नागरिकको हेरचाहको लागि हेरचाह केन्द्र स्थापना गरी संचालन गर्न सक्नेछ भन्ने उल्लेख भएको

जेष्ठ नागरिक सम्बन्धी नियमावली २०६५ मा भएको व्यवस्थाहरु

१. नियम १२ मा हेरचाह केन्द्र वा दिवा सेवा केन्द्रको न्यूनतम पूर्वाधार तथा सुविधाको विषय उल्लेख गरिएको
२. नियम १३ मा बेवारिसे ज्येष्ठ नागरिकलाई हेरचाहकेन्द्रमा राख्ने व्यवस्था गरिने कुरा उल्लेख भएको
३. नियम १४ मा ज्येष्ठ नागरिकहरुलाई सत्तरी वर्ष उमेर पुरा नगरेको ज्येष्ठ नागरिक, सत्तरी वर्ष उमेर पुरा गरेको वरिष्ठ ज्येष्ठ नागरिक, असहाय ज्येष्ठ नागरिक, अशक्त ज्येष्ठ नागरिक र एकल ज्येष्ठ नागरिक गरी ५ वटा वर्गमा वर्गीकरण गरेको र सोही अनुसार नेपाल सरकारले तोके बमोजिमको सुविधा वा भत्ता उपलब्ध गराउने कुरा उल्लेख भएको
४. नियम १७ मा ज्येष्ठ नागरिकले दिएको निवेदन वा उजुरी उपर सम्बन्धित निकायले
५. त्यस्तो निवेदन वा उजुरी परेको मितिले ३० दिन भित्र टुङ्गो लगाई सक्नुपर्ने ।
६. ज्येष्ठ नागरिक स्वास्थ्योपचार सेवा कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका २०६१ मा असहाय र विपन्न आर्थिक अवस्था भएका ज्येष्ठ नागरिकलाई स्वास्थ्योपचारको लागि एक पटकमा बढीमा रु २००० को परिधि भित्र रही उपचार रकम, सेवा उपलब्ध हुने

साथै जिल्लामा साहित्य कला संस्कृति तथा समाज सेवा जस्ता विभिन्न क्षेत्रमा उल्लेखनीय योगदान गरेका आर्थिक अवस्था कमजोर भएका ज्येष्ठ नागरिकलाई गम्भीर प्रकृतिको रोग लागेको देखिएमा योगदानप्रति विश्वस्त बढीमा ५ हजार सम्मको परिधि भित्र रही स्वास्थ्योचार सेवा उवलब्ध गराउन सक्ने कुरा उल्लेख भएको ।

ज्येष्ठ नागरिक राष्ट्रिय कार्ययोजना २०६२

१. ज्येष्ठ नागरिकलाई उपलब्ध हुने मासिक भत्ता प्रदान गर्ने प्रक्रियालाई सरल र सहज बनाउने ज्येष्ठ नागरिक परामर्श सेवा केन्द्र स्थापना र संचालन गर्ने
२. सरकारी, संस्थागत एवं निजी अस्पताल, क्लिनिक शिविर लगायत स्वास्थ्य केन्द्रहरु मार्फत सहूलियत रुपमा स्वास्थ्य उपचार सेवा प्रदान गर्ने व्यवस्था गर्ने र अस्पतालमा क्रमिक रुपमा ज्येष्ठ नागरिक वार्ड स्थापना गर्ने
३. ज्येष्ठ नागरिकका लागि स्वास्थ्यपोचार, यातायात, मनोरञ्जन र अन्य सेवका क्षेत्रहरुमा छुट
४. सीट आरक्षण सहूलियत आदि दिने संस्था तथा नीजि क्षेत्रलाई तोकिए बमोजिम सहूलियत प्रदान गर्ने प्रबन्ध मिलाउने जस्ता कुराहरु उल्लेख भएको

आर्थिक वर्ष २०८१/८२ को बजेट वक्तव्यमा ज्येष्ठ नागरिक

१. ज्येष्ठ नागरिकको जीवन सम्मानित, सुरक्षित र व्यवस्थित बनाइने
२. कुरीति, कुप्रथा र अन्धविश्वासबाट समाजलाई मुक्त गर्न सामाजिक जागरण अभियान एवं सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने ।
३. ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई नयाँ पुस्तामा हस्तान्तरण गराउन ज्येष्ठ नागरिक मिलन केन्द्र मार्फत अन्तरपुस्तान्तरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिने
४. काठमाडौंको गोठाटारमा १ सय ६५ क्षमताको वृद्धाश्रम र ४५ बेडसहितको ज्येष्ठ नागरिक अस्पताल निर्माण गर्न बजेट व्यवस्था भएको
५. लोककल्याणकारी राज्यको उद्देश्य प्राप्तिका लागि कौखदेखि शौकसम्म सामाजिक सुरक्षा भन्ने नाराका साथ गर्भावस्थादेखि मृत्यु संस्कारसम्म जीवन चक्रका सबै चरणमा सामाजिक सुरक्षा प्रत्याभूत गरिने
६. शिक्षा, स्वास्थ्य, प्राविधिक सीप, रोजगारीको अवसर र वृद्ध अवस्थामा गरिने संरक्षण समेत समेटी सामाजिक सुरक्षाको दायरा फराकिलो बनाउदै लगिने ।

७. चालु आर्थिक वर्षबाट ६८ वर्ष उमेर पुगेका ज्येष्ठ नागरिकलाई प्रदान गरिदै आएको मासिक ४ हजार रुपैयाँ भत्तालाई निरन्तरता दिएको
८. ६० वर्ष पूरा भएका दलित, एकल महिला, विपन्न, सीमान्तकृत वर्ग र समुदाय तथा बालबालिकालाई दिइदै आएको सामाजिक सुरक्षा भत्ताका लागि रकम विनियोजन गरेको
९. ज्येष्ठ नागरिक भत्ता लगायत सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमका लागि रु. १ खर्ब ५७ अर्ब ७३ करोड विनियोजन गरेको
१०. सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रम सञ्चालनका लागि दिगो स्रोत व्यवस्थापनको नीति लिएको छ । हाल सञ्चालित सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमलाई एकत्रित गरी दोहोरौपन हटाइने र लक्षित वर्गमा केन्द्रित गरी थप प्रभावकारी बनाउदै स्रोतको विस्तारसँगै सामाजिक सुरक्षाको सुविधा र दायरा विस्तार गर्दै लगिने
११. सामाजिक सुरक्षा सूचना प्रणालीलाई विद्युतीय सरकारी लेखा प्रणाली र एकल खाता कोष प्रणालीमा आबद्ध गरी सामाजिक सुरक्षा भत्ता सोभै लाभग्राहीको बैङ्क खातामा जाने व्यवस्था गरिने छ ।

अनुसन्धानको उपलब्धि र विश्लेषण

सामाजिक सुरक्षा ऐन, २०७५ को दफा ४ (१) मा दलित एवं एकल महिला ज्येष्ठ नागरिकले ६० वर्ष उमेर पूरा भए पश्चात् र अन्य समुदायको ज्येष्ठ नागरिकले ६८ वर्ष उमेर पूरा गरेपछि सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउने व्यवस्था छ । विभिन्न १० प्रकारका सामाजिक सुरक्षा भत्तामा २०७६/७७ मा रू. ६६ अर्ब १७ करोड, २०७७/७८ मा रू. ६८ अर्ब ५१ करोड र २०७८ । ७९ मा रू. ९६ अर्ब ६ करोड र २०७९/८० मा रू. १ खर्ब ८ अर्ब ३७ करोड खर्च भएको छ । स्वास्थ्य सुविधाको पहुँचमा वृद्धि भई कुल जनसङ्ख्यामा ज्येष्ठ नागरिकको सङ्ख्या बढ्दै गएको, सामाजिक सुरक्षाको दायरा समेत वृद्धि हुँदै गएकोले सामाजिक सुरक्षा भत्ता खर्चको आकार प्रत्येक वर्ष वृद्धि हुँदै गएको छ, (महालेखा परीक्षकको एकसङ्घिऔं वार्षिक प्रतिवेदन, २०८१) ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को नतिजाअनुसार नेपालमा ६० वर्षमाथिका ज्येष्ठ नागरिकहरूको सङ्ख्या २९ लाख ७७ हजार ३१८ पुगेको छ, जुन कुल जनसङ्ख्याको १०.२१ प्रतिशत हो । आर्थिक वर्ष ७८/७९ सम्म सामाजिक सुरक्षा भत्ताका लागि उमेर ७० वर्ष भएकोमा आर्थिक वर्ष २०७९/८० बाट ६८ वर्ष कायम भएको छ । ६८ वर्षमाथि ज्येष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ता मासिक ४ हजार कायम रहेको छ (स्रोत: गृह मन्त्रालय २०८०)।

वागमती प्रदेशको कुल जनसङ्ख्या ६१,१६,८६६ रहेको छ । जसमध्ये जेष्ठ नागरिकको सङ्ख्या महिला ३४०९९१ र पुरुष ३१२८५७ गरी जम्मा ६५३,८४८ रहेको छ । (राष्ट्रिय जनगणना २०७८)

दोलखाका जिल्लाको कुल जनसङ्ख्या १,७२,७६७ रहेको छ । जसमध्ये जेष्ठ नागरिकको सङ्ख्या २७४२३ रहेको छ । (राष्ट्रिय जनगणना २०७८)

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार दोलखाका जिल्ला भीमेश्वर नगरपालिकाको कुल जनसङ्ख्या ३४,७१२ रहेको छ । जसमध्ये जेष्ठ नागरिकको सङ्ख्या ४७७१ रहेको छ । जसमध्ये जेष्ठनागरिक महिला २६०१ र जेष्ठनागरिक पुरुष २१७० रहेको छ ।

भीमेश्वर नगरपालिकामा सुरक्षाभत्ता विवरण -भीमेश्वर नगरपालिका २०८०/८१ को प्रतिवेदन

वडा नं	अन्य जेष्ठ नागरिक	जेष्ठ नागरिक भत्ता दलित	जेष्ठ नागरिक एकल	सामाजिक सुरक्षा भत्ता विधवा	पूर्ण अपाङ्गता	अति असक्त	दलित बालबालिका
१	३५३	१९	१८	४८	६	२५	२४
२	४२४	१२	४७	६६	६	२३	१०
३	१२६	८	१८	३०	१	१६	८
४	१९४	१७	१९	४२	३	१०	२३
५	३६८	२८	३६	८१	११	२६	५३
६	१५८	१५	२३	५०	५	३	२३
७	३३९	३०	२६	६४	५	१९	३९
८	३०६	११	२४	४५	७	२०	२३
९	३२६	००	४४	५६	३	१४	००
	२५९४	१४०	२५५	४८२	४७	१५६	२०३

स्रोत :भीमेश्वर नगरपालिकामा सुरक्षाभत्ता विवरण -भीमेश्वर नगरपालिका २०८०/८१ को प्रतिवेदन

माथिको तालिका अनुसार अन्य जेष्ठ नागरिक ६८ वर्षमाथिका २५९४ जनाले सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्दै आएका छन् भने ६० वर्षमाथिका जेष्ठनागरिक भत्ता दलित १४० र जेष्ठनागरिक एकल २५५ गरी २९९८ जनाले जेष्ठनागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ता प्राप्त गर्दै आएका छन् । नगरपालिकामा सामाजिक सुरक्षाभत्ता विधवा ४८२ जनाले प्राप्त गरेका छन् भने पूर्ण अशक्त ४७ जना र अति अशक्त १५६ र दलित बालबालिका २०३ ले प्राप्त गर्दै आएका छन् ।

भीमेश्वर नगरपालिकामा सामाजिक सुरक्षा भत्ता र यसको प्रभाव

भीमेश्वर नगरपालिकाका प्रतिनिधिमूलक ४० जना जेष्ठ नागरिकसंग गरिएका कुराकानीका आधारमा यो

लेख तयार पारिएको छ । भीमेश्वर नगरपालिका वडा नं १ देखि ९ सम्म बसोबास गर्ने जेष्ठ नागरिक मध्ये महिला,दलित,जनजाति,एकलसहित समावेश गरेर यो अध्ययन प्रतिवेदन तयार पारिएको छ ।

तालिका नं १: उत्तरदाताको उमेरगत अवस्था

क्र.स.	उमेर	सङ्ख्या	प्रतिशत
१	६८-६९	८	२०
२	७०-७४	९	२२.५
३	७५-७९	८	२०
४	८०-८४	६	१५
५	८५-८९	४	१०
६	९०-९४	३	७.५
७	९५ माथि	१	२.५

माथिको तालिका अनुसार ६८ देखि ६९ वर्ष उमेर समूहका उत्तरदाताहरूको संख्या २० प्रतिशत रहेको पाइयो । ७०-७४ वर्ष उमेर समूहका उत्तरदाताहरूको संख्या २२.५ प्रतिशत रहको पाइयो । त्यसै गरी ७५-७९ वर्ष उमेर समूहका उत्तरदाताहरूको संख्या २० प्रतिशत रहेको पाइयो । ८०-८४ वर्ष उमेर समूहका उत्तरदाताहरूको संख्या १५ प्रतिशत रहेको पाइयो । ८५-८९ वर्ष माथि उमेर समूहका उत्तरदाताहरूको संख्या १० प्रतिशत रहेको पाइयो । ९०-९४ वर्षका उत्तरदाता ७.५ प्रतिशत र ९५ वर्ष माथिका उत्तरदाता २ प्रतिशत पाइएको छ ।

तालिका नं २: उत्तरदाताको बसाइको अवस्था

क्र.स	बसोबासको अवस्था	सङ्ख्या	प्रतिशत
१	एकलै	१४	३५
२	श्रीमान/श्रीमती	१६	४०
३	छोराबुहारी	१०	२५

अध्ययनअनुसार एकलै बसोबास गर्ने जेष्ठ नागरिकको प्रतिशत ३५ रहेको छ। श्रीमान/श्रीमती जोडा रहेका र संगै बसोबास गर्ने जेष्ठ नागरिकको सङ्ख्या ४० प्रतिशत पाइएको छ। र छोराबुहारी अर्थात संयुक्त परिवारमा बसोबास गरेका जेष्ठ नागरिक २५ प्रतिशत रहेको छ। परिवारका सदस्य रोजगारीका लागि ठूला शहर तथा विदेश गएका कारण एकलै बस्नु परेको जानकारी एकल जेष्ठ नागरिकले दिएका छन्। एकलै बसोबास गर्ने एकल जेष्ठ नागरिकको श्रीमान् वा श्रीमतीको निधन भएका कारण एकलै बस्नु परेको बताएका छन्।

तालिका नं ३: उत्तरदाताको भत्ता बुझाई सम्बन्धी विवरण

क्र.स	बसोबासको अवस्था	सङ्ख्या	प्रतिशत
१	जेष्ठ नागरिक आफै बुझने	३४	८५
२	छोराबुहारीले बुझने	४	१०
३	अन्य	२	५

अध्ययनअनुसार राज्यले प्रदान गर्ने भत्ता आफै बुझने जेष्ठ नागरिकको प्रतिशत ८५ रहेको छ। आफू असक्त भएको र पालन पोषण र हेरविचार पनि छोराबुहारीले गर्ने भएका कारण १० प्रतिशत छोराबुहारीले लिने गरेको पाइएको छ। अध्ययनमा समावेश भएका जेष्ठनागरिकका ५ प्रतिशत नाति,नातिनीबुहारीले लिने गरेको पाइएको छ।

तालिका नं ४: उत्तरदाताको मासिक आम्दानीको स्रोत

क्र.स	मासिक आम्दानी	सङ्ख्या	प्रतिशत
१	४००० सम्म	३३	८२.५
२	४००० देखि १० हजार	४	१०
३	१० हजारभन्दा माथि	३	७.५

माथिको अध्ययन तालिका अनुसार उत्तरदातामध्ये ८२.५ प्रतिशतको मासिक आम्दानीको स्रोत जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ता मात्र भएको पाइएको छ। जुन आम्दानी ४ हजार मात्र रहेको पाइयो। मासिक

४ हजारदेखि १० हजारसम्म आम्दानीको स्रोत भएका जेष्ठ नागरिक १० प्रतिशत मात्र भएको पाइयो। खेतीपाती,छोराछोरीको सहयोग आदिकै कारण आम्दानी बढी भएको पाइएको छ। १० हजारभन्दा माथि आम्दानी हुने जेष्ठ नागरिक ७.५ प्रतिशत भएको पाइएको छ। छोराछोरीको व्यापार व्यवसाय,पुख्यौली सम्पत्ति,छोराछोरीको वैदेशिक रोजगारबाट आम्दानी भएका जेष्ठ नागरिकको आम्दानी बढी भएको पाइयो। यो अध्ययन अनुसार राज्यबाट सामाजिक सुरक्षाभत्ताका कारण जीवन चलाउन सहज भएका र आम्दानी भत्ता मात्र भएका जेष्ठ नागरिकको सङ्ख्या सबैभन्दा धेरै पाइएको छ। भीमेश्वर नगरपालिका ९ सुर्केका जेष्ठ नागरिक आफूले पाएको भत्ता समाजसेवामा खर्च गर्नुहुन्छ। उहाँ भन्नुहुन्छ “खान लाउन खेती कमाइबाटै पुग्छ। भत्ताको रकम नुन तेल खाएर पनि वच्छ। त्यही बाँकी रकम समाजसेवामा खर्च गर्ने गरेको छु।”

तालिका नं ५: औषधी सेवन सम्बन्धी विवरण

क्र.स	विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत
१	नियमित औषधी सेवन गर्ने	२३	५७.५
२	नियमित औषधी सेवन गर्ने	१७	४२.५

माथिको तालिका अनुसार नियमित औषधी सेवन गर्नु पर्ने दीर्घकालिन रोग भएका उत्तरदाताहरूको संख्या ५७.५ प्रतिशत पाइयो भने नियमित रूपमा औषधी सेवन गर्न नपर्ने उत्तरदाताहरूको संख्या ४२.५ प्रतिशत रहेको पाइयो। यसरी हेर्दा नियमित औषधी सेवन गर्ने र नगर्ने उत्तरदाताहरूको संख्या लगभग बराबर जस्तो पाइयो। नियमित औषधी सेवन गर्नु पर्ने उत्तरदाताहरूलाई उच्च रक्तचाप, सुगर, दम, ग्याष्ट्रिक जस्ता रोगहरू लागेको पाइयो। अधिकांश उत्तरदाताहरूले नियमित औषधी सेवन गर्ने खर्च जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा भत्ताबाट पाएको रकमको प्रयोग गरेको बताएका थिए। केहि उत्तरदाताहरूले औषधी उपचार खर्च छोरा छोरीले दिने हुँदा भत्ताको रकम अन्य कार्यको लागि खर्च गरेको बताएका थिए। नियमित औषधी सेवन गर्नु नपर्ने उत्तरदाताहरूमा दीर्घकालीन रोग नभएको र कहिले काँहि विरामी भएपनि

तालिका नं ६: उत्तरदाताको भत्ताप्रतिको सन्तुष्टिको मापन विवरण

क्र.स	विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत
१	खुसी छु	३५	८७.५
२	खुसी छैन	००	
३	ठिकै छ।	५	१२.५

माथिको तालिका अनुसार सरकारले दिने मासिक भत्तावाट खुसी हुने उत्तरदाताहरूको संख्या ८७.५ प्रतिशत रहेको पाइयो भने सरकारले प्रदान गर्दै आएको मासिक भत्तावाट ठिककै छ भन्ने उत्तरदाताहरूको संख्या १२.५ प्रतिशत पाइयो । यसरी हेर्दा सरकारले दिने मासिक भत्तावाट खुसी छु भन्ने उत्तरदाताहरूको संख्या सबैभन्दा बढी पाइएको छ । बोचका जेष्ठनागरिकले भन्नुभयो,“हाम्रा मातापिता सारै दुःखले मरे । हामीलाई त स्वर्ग बनाइदिनुभयो मनमोहन अधिकारीले । यसैकारण मातापिताको श्राद्धमा स्वर्गीय मनमोहन अधिकारीलाई पनि तर्पण दिने गरेको छु । हामी दुवै दम्पति भत्ता पाउँछौ । एकजनाको भत्ताले औषधी खान्छौ । बाँकी व्यवहार चलाउँछौ । हामीलाई त स्वर्ग पो भएको छ ।”

तालिका नं ७: उत्तरदाताको भत्ता प्रयोग सम्बन्धी विवरण

क्र.स	भत्ता प्रयोग सम्बन्धी विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत
१	आफै प्रयोग गर्ने	३६	९०
२	छोरा बुहारीले प्रयोग गर्ने	३	७.५
३	अन्यले प्रयोग गर्ने	१	२.५
जम्मा			

अध्ययनअनुसार आफूले पाएको भत्ता प्रयोग गर्ने जेष्ठ नागरिक ९० प्रतिशत पाइएको छ । जेष्ठ नागरिकले औषधी खर्च,खानपिन,तिथि श्राद्धसमेत यसैको सहयोगले गर्दै आएको बताएका छन् । भत्ताकै जीवन चलाउन सहज भएको बताएका छन् । तालिकाअनुसार ७.५ प्रतिशत जेष्ठनागरिकका छोराबुहारीले भत्ता प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो । आफू लिन जान नसक्ने र काम पनि गर्न नसक्ने अवस्था भएको कारण भत्ता छोरा बुहारीले प्रयोग गरेपनि व्यवहार सन्तोषजनक नभएको बताएका छन् । छोराबुहारी बाहेक नाति,नातिनी र छोरी ज्वाइँको आश्रयमा रहेका १ प्रतिशत जेष्ठ नागरिक रहेका छन् । “वृद्ध अवस्थामा रहेका ज्येष्ठ नागरिकले घरको काम गर्न नसक्ने भएको अवस्थामा सरकारले प्रदान गरेको भत्ताले कम्तिमा एक गाँस खान र लाउन पुग्छ । “तीथि,श्राद्ध,औसी,पूर्णे,चाडपर्व सबै कामका लागि यही भत्ताले पुऱ्याउने गरेकी छु । आफूलाई लाउन खान समेत सहयोग पुगेको छ ।” (भीमेश्वर ४ की जेष्ठ नागरिक)

तालिका नं ८: भत्ता हुँदा र नहुँदा परिवारले गर्ने व्यवहार सम्बन्धी विवरण

क्र.स	भत्ता प्रयोग सम्बन्धी विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत
१	परिवारले सम्मानपूर्ण व्यवहार गर्ने	३५	८७.५
२	परिवारले अपहेलना गर्ने	५	१२.५

माथिको अध्ययनबाट जेष्ठ नागरिक सुरक्षाभत्ताका कारण जेष्ठ नागरिकलाई जीवन निर्वाह गर्न निकै सहज भएको छ भने अधिकांश जेष्ठ नागरिक पूर्ण सन्तुष्ट देखिन्छन् । जेष्ठनागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ता पाउने ८७.५ प्रतिशत जेष्ठ नागरिकले सम्मानपूर्ण व्यवहार पाएको बताएका छन् । भत्ताको आश र लोभले पनि परिवारका सदस्यले सम्मानपूर्ण व्यवहार गर्ने गरेको जेष्ठ नागरिकको भनाइ छ । भत्ता पाएका मध्य अभै पनि १२.५ प्रतिशत जेष्ठ नागरिकलाई परिवारले अपहेलना गर्ने गरेको पाइएको छ । भत्ता आफै प्रयोग गर्नु, रोगी हुनु,एकल हुनु,पूख्यौली सम्पत्ति लगायतका कारण अभै पनि जेष्ठ नागरिक अपहेलित भएको पाइएको छ ।

तालिका नं ९: भत्ता प्रयोगका क्षेत्र सम्बन्धी विवरण

क्र.स	भत्ता प्रयोग सम्बन्धी विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत
१	दैनिक चलाउन	३२	८०
२	परिवारका सदस्यलाई वितरण गर्न	४	१०
३	वचत गर्न तथा समाजसेवा गर्ने	४	१०

माथिको तालिका अनुसार ८० प्रतिशत जेष्ठ नागरिकको जीवन गुजाराको भरपर्दो स्रोत जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ता भएको पाइएको छ । दैनिक नून,तेल,सामान्य औषधीदेखि धर्मसंस्कारका लागि समेत जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ता उपयोगी भएको जेष्ठ नागरिकले बताएका छन् । अध्ययनमा संलग्न जेष्ठ नागरिक मध्ये १० प्रतिशत जेष्ठ नागरिकले आफूले पाएको भत्ता छोरा बुहारी,छोरी,नाति,नातिनीलाई दिने गरेको बताएका छन् भने १० प्रतिशत जेष्ठजनले भत्ता जम्मा गरेर धार्मिक कार्य गर्ने,समाजसेवा गर्ने र दानदक्षिणामा खर्च गर्ने बताएका छन् । भीमेश्वर धरमघरकी कार्कीलाई छिटो जन्मिएकोमा कालिकालाई पछुतो छ । उहाँ भन्नुहुन्छ

“अभै के के देख्न र भोग्न पाइने रहेछ । सरकारले गरेका काम मध्ये जेष्ठ नागरिकलाई गरेको सम्मान सबैभन्दा ठूलो पुण्य हो ,सरकारलाई धन्यवाद छ । पहिलाको समय सारै अन्धकार थियो । फुटेको पैसा छुन नपाई बाउबाजे गए । हामी त कति भाग्य मानी रहेछौ ।”

अध्ययनको क्रममा पत्ता लगाइएका कुराहरु

१. एकलै बसोबास गर्ने जेष्ठ नागरिकको ३५ प्रतिशत रहेका छन् । श्रीमान/श्रीमती जोडा रहेका र संगै बसोबास गर्ने जेष्ठ नागरिकको सङ्ख्या ४० प्रतिशत पाइएको छ । र छोराबुहारी अर्थात संयुक्त परिवारमा बसोबास गरेका जेष्ठ नागरिक २५ प्रतिशत रहेको छ ।
२. राज्यले प्रदान गर्ने भत्ता आफै बुझने जेष्ठ नागरिकको प्रतिशत ८५ रहेको छ ।
३. नियमित औषधी सेवन गर्नु पर्ने दीर्घकालीन रोग लागेको उत्तरदाताहरुको संख्या ५७.५ प्रतिशत पाइयो भने नियमित रूपमा औषधी सेवन गर्न नपर्ने उत्तरदाताहरुको संख्या ४२.५ प्रतिशत रहेको पाइयो । अधिकांश उत्तरदाताहरुले नियमित औषधी सेवन गर्ने खर्च जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा भत्ताबाट पाएको रकमको प्रयोग गरेको बताएका थिए ।
४. उत्तरदातामध्ये ८२.५ प्रतिशतको मासिक आम्दानीको स्रोत जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ता मात्र भएको पाइएको छ । जुन आम्दानी ४ हजार मात्र रहेको पाइयो । मासिक ४ हजारदेखि १० हजारसम्म आम्दानीको स्रोत भएका जेष्ठ नागरिक १० प्रतिशत मात्र भएको पाइयो । खेतीपाती,छोराछोरीको सहयोग आदिकै कारण आम्दानी बढी भएको पाइएको छ । १० हजारभन्दा माथि आम्दानी हुने जेष्ठ नागरिक ७.५ प्रतिशत छ । अध्ययन अनुसार राज्यबाट सामाजिक सुरक्षाभत्ताका कारण जीवन चलाउन सहज भएका र आम्दानी भत्ता मात्र भएका जेष्ठ नागरिकको सङ्ख्या सबैभन्दा धेरै पाइएको छ ।
५. सरकारले दिने मासिक भत्ताबाट खुसी हुने उत्तरदाताहरुको संख्या ८७.५ प्रतिशत रहेको छ भने सरकारले दिन मासिक भत्ताबाट ठिकै छ भन्ने उत्तरदाताहरुको संख्या १२.५ प्रतिशत छ ।
६. आफूले पाएको भत्ता आफै प्रयोग गर्ने जेष्ठ नागरिक ९० प्रतिशत छन् । जेष्ठ नागरिकले औषधी खर्च,खानपिन,तीथि श्राद्धसमेत यसैको सहयोगले गर्दै आएको बताएका छन् । भत्ताकै कारण जीवन चलाउन सहज भएको बताएका छन् ।

७. जेष्ठ नागरिक सुरक्षाभत्ताका कारण जेष्ठ नागरिकलाई जीवन निर्वाह गर्न निकै सहज भएको छ भने अधिकांश जेष्ठ नागरिक पूर्ण सन्तुष्ट देखिन्छन् । जेष्ठनागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ता आउँछ भनेसंगै ८७.५ प्रतिशत जेष्ठ नागरिकले सम्मानपूर्ण व्यवहार पाएको बताएका छन् । भत्ताको आश र लोभले पनि परिवारका सदस्यले सम्मानपूर्ण व्यवहार गर्ने गरेको जेष्ठ नागरिकको भनाइ छ । भत्ता पाएका मध्ये अभै पनि १२.५ प्रतिशत जेष्ठ नागरिकलाई परिवारले अपहेलना गर्ने गरेको पाइएको छ ।
८. ८० प्रतिशत जेष्ठ नागरिकको जीवन गुजाराको भरपर्दो स्रोत सामाजिक सुरक्षाभत्ता भएको पाइएको छ । दैनिक नुन,तेल,सामान्य औषधीदेखि धर्मसंस्कारका लागि समेत जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ता उपयोगी भएको जेष्ठ नागरिकले बताएका छन् । अध्ययनमा संलग्न जेष्ठ नागरिक मध्ये १० प्रतिशत जेष्ठ नागरिकले आफूले पाएको भत्ता छोरा बुहारी,छोरी,नाति,नातिनीलाई दिने गरेको बताएका छन् भने १० प्रतिशत जेष्ठ नागरिकले भत्ता जम्मा गरेर धार्मिक कार्य गर्ने,समाजसेवा गर्ने र दानदक्षिणामा खर्च गर्ने बताएका छन् ।

निष्कर्ष

मानिसको उमेर बढ्दै गएपछि शरीर कमजो बन्छ अनि विस्तारै अनुत्पादक बन्दै जान्छ । जब मानिस केही गर्न सक्दैन वा काममा कमी आउँछ परिवार नै टाढा हुन थाल्छन् । घरपरिवारमात्र नभएर र समाजले हेर्ने दृष्टिकोणमासमेत परिवर्तन हुँदै जान्छ । यो समयमा आम्दानी पनि गर्न नसक्ने र असक्तता पनि बढ्दै जाने भएका कारण जेष्ठ नागरिकले निकै कष्टकर जीवन विताउनु पर्ने वाध्यता सिर्जना हुन्छ । जब ज्येष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा भत्ता कार्यक्रम शुरु भयो जेष्ठ नागरिकमा आत्मविश्वास बढ्दै गयो । भत्तामा समयानुकूल वृद्धि भएपछिका दिनमा भने जेष्ठ नागरिकको जीवन निकै सहज हुन थाल्यो । जेष्ठ नागरिकहरुमा थप बाच्ने हौसला बढ्यो । राज्य अभिभावक भएको आभाष भयो । यस्ता भावहरु अन्तरवार्ताका क्रममा जेष्ठ नागरिकले व्यक्त गरे । भत्ताका कारण जेष्ठ नागरिकको जीवन सहज मात्र भएन घरपरिवार र आफन्तले गर्ने व्यवहारमासमेत निकै परिवर्तन भयो ।

छोरा छोरी नभएका,छोराछोरी भएर पनि आमा बुबालाई हेरविचार नगर्ने र आर्थिक रूपमा अत्यन्तै कमजोर भएका ज्येष्ठ नागरिकहरुलाई त यो कार्यक्रम अति नै प्रभावकारी बन्यो । जेष्ठ नागरिकले खान मन लागेको कुरा

खान, दैनिक जीवन चलाउन, सामाजिक कार्यमा, सामाजिक संस्कार, चाडपर्वमा दानदक्षिणा, औषधी सबै सबैमा महत्वपूर्ण सहयोग भयो । भत्तामात्र आर्यस्रोत भएका उत्तरदाताहरूलाई जीवन निर्वाह गर्न सहज भयो । सबै जेष्ठ नागरिकलाई समान प्रकृतिको भत्ता भन्दा पनि अवस्था हेरेर भत्ता वढाई दिए जीवन अझै सहज हुने जेष्ठ नागरिकले अन्तरवार्ताका क्रममा बताए । पिता पूर्खाको सम्पत्तिभन्दा राज्यले दिने जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ता बढी प्रभावकारी भएको जेष्ठ नागरिकको बुझाइ पाइयो । पूख्यौली सम्पत्ति पशुपालन, अन्य उद्यम, कृषि, पेन्सन अन्य आयस्रोत भएका उत्तरदाताका लागि भत्ता सामाजिक कार्य र अरुलाई वितरणमा सहयोग पुगेको बताए ।

अध्ययनका क्रममा लगभग ५७ प्रतिशत उत्तरदाताहरूले नियमित रूपमा औषधी सेवन गर्दा रहेछन् । नियमित रूपमा एउटा भन्दा बढी रोगको औषधि सेवन गर्ने उत्तरदाताहरूलाई भत्ताको पैसाले औषधी सेवन गर्नसम्म पनि नपुग्ने हुदा सरकारले जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा भत्ता संगसंगै ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई निःशुल्क स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराई दिए अझै जीवन सहज र सुन्दर हुने जेष्ठ नागरिकको भनाइ छ । । अध्ययनअनुसार ८० प्रतिशत जेष्ठ नागरिकको जीवन गुजाराको भरपर्दो स्रोत जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ता भएको पाइएको छ । दैनिक नुन, तेल, सामान्य औषधीदेखि धर्मसंस्कारका लागि समेत जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षाभत्ता उपयोगी भएको जेष्ठ नागरिकको भनाइ छ । जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा भत्ता हुँदा र नहुँदा परिवारले गर्ने व्यवहारमा परिवर्तन भएको जेष्ठ नागरिकले महशुस गरेको पाइएको छ । सामाजिक सुरक्षा भत्ताकै आधारमा जीवन चलाउँदै आएका जेष्ठ नागरिकका लागि भने राज्यले जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा भत्ता वृद्धि गर्नुपर्ने माग रहेको छ । जेष्ठ नागरिकको आर्थिक र पारिवारिक अवस्थाको पहिचान गरी निशुल्क स्वास्थ्य सेवा र सुरक्षा भत्तामा वृद्धि गर्न सके जेष्ठ नागरिकको जीवन अझै सुन्दर र सहज हुने अध्ययनबाट पाइएको छ ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरू

के.सी.शान्त (२०२३) नेपाली मौलिकताको समाजवादमा केही अवसर र विरोधाभाष: एक नवमार्क्सवादी विश्लेषण,
राई वीरबहादुर (२०७५) नेपालमा जेष्ठ नागरिक, विद्यमान अवस्था र भावी कार्यदिशा

माली इन्द्र मालाकार (२०७८) सामाजिक सुरक्षा भत्ताको औचित्य नयाँपत्रिका दैनिक, वि.स. २०७८ जेठ ३१ सोमबार

थापा अप्सरा (२०७६) ज्येष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्रतिको दृष्टिकोण र प्रयोग शैली पोखरा महानगरपालिका वडा नं. ३३ भरतपोखरीको एक अध्ययन त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा समाजशास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र विभाग, पृथ्वीनारायण क्याम्पस अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तहको आवश्यकता पुरा गर्नका लागि प्रस्तुत शोध पत्र महत्, कटक बहादुर (२०७२), जेष्ठ नागरिकको हेर विचार तथा सहयोगका सवाल, वृद्ध आवाज प्रकाशक, पोखरा वृदाश्रम ।

प्रधान, छत्र (२०६५), जेष्ठ नागरिकको चिन्ता, कान्तिपुर राष्ट्रिय दैनिक, मंसिर १६, विहिवार ।

यादव, रामवरण (२०६९), अन्तराष्ट्रिय वृद्ध दिवस अन्नपूर्ण पोष्ट, असोज १६, पेज नं. ५ । रा.स.स (२०६९),

शर्मा अमृता (२०६९), आश्रममा वृद्धवृद्धाहरूको जीवनशैली, समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग, पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरा ।

Dahal, B. (2007). Elderly People in Nepal What Happened after MIPPA 2007, Nepal Participatory Action Network UNSCAP 2007

भीमेश्वर नगरपालिकामा सुरक्षाभत्ता विवरण -भीमेश्वर नगरपालिका २०८०/८१ को प्रतिवेदन

नेपालको राष्ट्रिय जनगणना २०७८ राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय, थापाथली, काठमाण्डौ नेपाल ।

नेपालको संविधान २०७२ नेपाल कानून आयोग (२०७२) सामाजिक सुरक्षा ऐन २०७५, कानून न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय (२०७५).

ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी ऐन २०६३, नेपाल कानून आयोग (२०६३)

ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी नियमावली २०६५ महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय (२०६५)

आर्थिक वर्ष २०८१/८२ को बजेट वक्तव्यमा जेष्ठ नागरिक, नेपाल सरकार राष्ट्रिय योजना आयोग (२०८१)

ज्येष्ठ नागरिक राष्ट्रिय कार्ययोजना २०६२, महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय (२०६२).

पन्ध्रौ योजना, राष्ट्रिय योजना आयोग (२०७६ फागुन)

महालेखा परीक्षकको एकसङ्घीय वार्षिक प्रतिवेदन,
२०८१, महालेखा परीक्षकको कार्यालय

